

Şinasi Aydemir ,Prof.Dr,Y.Mimar-Şehirci(M.Sc,UK)

KTÜ.Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü Şehircilik Anabilim Dalı

SİNAN'IN PLANCI YÖNÜ

Sinan'ın plancı yönü ve planlılığından söz edebilmek için,onun yaşadığı dönemde doğuda ve batıdaki mimarlık ve büyük ölçekli mimarlık uygulamalarının vardığı aşamayı da bilmek gerekir.

Sinan'ın mimar ve daha sonra mimarbaşı olarak görev yaptığı dönemler öncesinde, Anadolu'da Selçuklu mimarisinin en görkemli örnekleri O'na yol gösterici olurken, doğu'da İran, batıda geç rönesans mimarisinin örnekleri, mimarlık mesleğinin tasarımcı yönünün gelişmesinde yardımcı oluyordu.

Sinan, üç imparatora mimarbaşı olarak hizmet ederken ve son dönemlerinde, bazı kayıtlara göre, imparatorluk sınırları da 20 milyon km2.alana yayılmakta idi.

Sinan, dönemi içinde sadece İstanbul' da oturmamış, ordu ile hem doğuya hem batıya, hem de güneye gitmiştir. Böylece Sinan İran, Mısır ve batıda Viyana önlerine kadar bölgelerdeki şehirlerin bir bölümünü görmüş, gezmiş ve gözlemlerde bulunmuştur.

Tabii ki, içinde yaşadığı, mesleğini geliştirdiği İstanbul'da hem Osmanlı hem de Bizans kent dokusu ve mimarlık örnekleri ile O'na yol gösterici oluyordu.

Kısaca, Sinan'ın göreve geldiği dönemde Osmanlı kenti cami ve külliyesi merkez alan ve merkez etrafında ticaretin geliştiği bir kent şeması sergilemekteydi. İstanbul' da ise yukarıda ki şemadan farklı olarak Bizans dokusu da yer almaktaydı, her iki doku belirli bölgelerde iç içeydi. Bu ikili kültür ortamı içinde Sinan mimarlığı öğrendi, pratiğini yaptı ve kendine has üslubunu sürekli geliştirdi.

Sinan'ın görev aldığı dönemde, Osmanlı İstanbul' u Fatih ve Beyazıt Külliyesi arasında ve çevresinde gelişmiş, bir yandan da Haliç ve yamaçlarındaki konut ve ticaret gelişmeye devam etmiştir. Beyazıt-Edirnekapı aksı gelişmiş,kentin silüeti ortaya çıkmış, Sinan da bu aksı daha da belirginleştirmiştir. Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi için her yönden algılanabilen özellikte yerler seçmiştir. Böylece,kendisinden önce oluşan kent dokusuyla bütünleşmeyi de sağlamıştır.

Yine bu dönemde İstanbul'da yeni mahalleler gelişmeye, yeni alanlar iskana açılmaya başlamıştır. Eyüp, Azapkapı, Galata saray, Kasımpaşa Kanuni döneminde gelişmişlerdir. Boğaziçi

yerleşmeleri ve Üsküdar da bu dönemde gelişmeye başlamışlardır. İstanbul' un nüfusu 500000 i aşmış, yeni kentsel altyapı lara gereksinme belirmiş, var olan altyapı elden geçirilmiş, eski-yeni altyapı bütünleşmesi sağlanmıştır.

Toplumda ise giderek güçlenen bir vakıflaşma geleneği devam etmekte, vakıflar yoluyla hem kentin sosyal altyapısı sağlanmakta, hemde vakıf bırakmak isteyenler kentin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Saray ve devlet büyükleri tarafından yaptırılan vakıflar, ki önemli yapılardır, birçoğu bu dönemde Sinan tarafından gerçekleştirilmiştir. Ser Mimar-ı Hassa olarak Sinan, hem kentin gelişmesini, imarını denetleyecek, hem de yeni gelişmelere yön verebilecek bir konumdadır.

Değişik yerler, imparatorluklar görme fırsatı bulan Sinan, değişik kültürlerin sanat ve mimarlık ürünleri kadar onların kent ortamlarını da görme, gözleme olanağında bulmuş, bunlardan kendi sentezine ulaşabilmiştir. Palladio, Bramante, Vinci, Michelangelo ve Wren gibi çağdaşlarının rönesansla getirdikleri bazı kentsel tasarım ilkelerini de yeniden yorumlayabilmiştir.

Bugünün şehirciliğinde / kentsel tasarımında izlenen bazı kavramların, o dönemde ilk uygulayıcısı Sinan'dır denebilir. Mekan yayıcı kitle anlayışı, kitle istifi, ayrıntıdan bütüne varan kitle kaygısı, kentsel ölçekli planlama, rastlantısal yerleşim düzeni, açık-kapalı geometrik yerleştirme düzeni, ek sensel / aksiyel planlama, karmaşık yapıda bütünleştirme ve kendi içinde bitmiş kitle tasarımı anlayışı Sinan tarafından ustalıkla kullanılmıştır.

Yukarıdaki ilkelerle uyum içinde, fiziki bakımdan kent dokusunun, manevi bakımdan toplumsal dokunun odak noktaları olan camiler ve külliyeler için seçilen yerler, yaratılan kent mekanları artistik kent planlama kurallarına son derece uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Süleymaniye'nin Haliç panaromasındaki yeri, Selimiye'nin Edirne'deki konumu ve ölçeği bir röper bir landmark (şehir tacı) olarak birer çevresel uyum örnekleridir. Çevre verisi olarak topoğrafyayı, doğulu ve batılı çağdaşlarından farklı bir şekilde değerlendirmiştir.

Sinan bu etkiyi kullanırken, aynı zamanda kendisinde İran ve Orta Asya geleneğinde Sultan Sencer Türbesi ile İsfahan'daki Mescid-i Şah gibi yapılarda uygulanan kitlesel etki yaratma ilkesini izlemiştir, ki benzer yaklaşım Michelangelo ile başlamış ve Avrupa'da iki yüzyıl uygulama alanı bulmuştur.

Sinan'ın geometrik yerleştirme düzeni örneği eseri Kılıç Ali Paşa Külliyesi, geometrik kapalı sisten örneği eseri ise Süleymaniye Külliyesi'dir (sonradan bu yapılarına ekleme yapma olanağı bırakmamıştır). Zal Mahmut Paşa ve Kılıç Ali Paşa Külliyelerinde ise sonradan ekleme yapma yolunu açık bırakmıştır. Aksiyel planlama yaklaşımı Lüleburgaz Sokollu Külliyesinde bir ya da iki aks boyunca eklenerek gelişen külliye

tasarımını gerçekleştirmiştir. Sinan bu yaklaşımı, kökeni Helenistik çağdan Roma'ya uzanan mimari gelişmelerden çıkararak kendine özgü biçimde yorumlamıştır. Payas Sokollu Külliyesi'nde ise bir İran geleneğini, işlevsel eksen geleneği, yeniden yorumlamaktadır.

Bugünün kentsel planlama ilkeleri olarak bildiğimiz kentsel mekan, toplumsal mekan, kişisel mekan kavramları Sinan'ın külliyelerinde, kervansaraylarında ve onların yer aldığı kent ortamlarında ve camilerin konumlarında görülmektedir. Sinan, bir yandan da var olan kent dokusuna uyum göstermeye dikkat etmektedir. Eminönü'nde, kentin en zengin ticaret bölgesinde, Tahtakale çarşısı bütünü bozulmasın diye, yaptığı caminin altına bir dolu dükkan yerleştirmiştir. Ya da Edirne Rüstem Paşa Kervansaray'ında olduğu gibi, bulunduğu sokak dokusuna aykırı düşmemek için düz olmayan bir cephe hattı oluşturmuştur. Yarattığı mekanlarda insan ölçeğini yakalamasını bilmiştir.

Sinan, diğer taraftan kentsel altyapı tasarımına, kapasite hesaplamalarına da önem vermiş, su yolları, su kemerleri tasarlamış, köprüler inşa etmiştir. İstanbul su yolları Sinan'ın planlama ve mühendislik ürünlerinin görkemli örnekleridir.

Sinan aynı zamanda stratejik ve uzun dönemli planlama ile de uğraşmış, uzak görüşlü bir planıcı olduğunda göstermiştir. Safranbolu Nehri'ni Marmara'ya bağlayarak değirmenler, tersaneler oluşacak bir projeninde içinde yer almıştır. Başında bulunduğu teşkilat aracılığı ile özel konut yapımını, yapı-yol ilişkisini denetim altında tutmuş, zararlı işyerlerinin konut bölgelerinden uzak tutulmasına ilişkin kurallar getirmiştir.

Özetle, Sinan mimar olduğu kadar planıcıdır ve planıcı olarak yapı-zemin ilişkilerinde jeomorfoloji, topoğrafya, peyzaj, kontur, silüet, harmoni, yapısal bütünleşme, görüş açısı (vista), gökyüzü hattı (skyline) gibi bugün de kullanılan planlama ilkelerini kullanmıştır. Kent formunun doğal yapıya uygunluğu, anıtsallık, odak noktaları yaratarak gelişmeyi yönlendirme gibi ilkelerinin de uygulayıcıdır olmuştur.

Sinan, planlama için örgütlenme ve denetim, teknik bilgi, yapılabilmek, ekonomi gibi modern planlama ilkelerini de titizlikle izlemiştir. Bütün bu yönleriyle Sinan, mimar olduğu kadar bir şehircidir.

Kaynaklar

- Aslanapa, O (1971), Turkish Art and Architecture, Faber & Faber
Goodwin, G (1971), A History of Ottoman Architecture, Thames & Hudson
Hürriyet Gösteri, Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağ'ı, Mimarlık (1988)
Kuban, D (1970), İstanbul'un Tarihi Gelişimi, Mimarlık

Kuran, A (1986),
Oltaylı, İ (1976),
Tanyeli, U (1990),

Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları
Tarihsel Evrim içinde Mimar Sinan, Mimarlık
Sinan Mimarlığında Dış Mekan Biçimlendirme
si, Mimarlık

Mimarlık Odası Giresun Temsilciliği
Sinan Haftası Etütleri 17-20 Nisan, 1996
Giresun.

KONUK YAZAR

Sinan'ın Plancı (Şehirci) yönü

Doç.Dr.Şinasi AYDEMİR
Mimarlık Bölümü, Şehircilik
Anabilim Dalı
KTU.Müh.Mimarlık Fakültesi

Sinan'ın plancı yönünden söz edebilmek için o do-
nem in kentini kısaca hatırlamak gerekir.

Sinan, dönemi içinde sadece İstanbul'da oturma-
mış, ordu ile hem doğuya, hem güneye ve hemde batıya
gitmiştir. Böylece Sinan İran, Mısır ve batıda Viyana ön-
lerine kadar olan bölgedeki şehirlerin bir bölümünü gör-
müş, gözlemlerde bulunmuştur. Tabii ki, içinde yaşadığı
ve geliştiği İstanbul'da, hem Osmanlı hem de Bizans kent
dokusuna yabancı değildi.

Kısaca Osmanlı kenti, kendilerinden önceki Türk
kentleri gibi, cami ve külliyesi merkez alan ve merkez
etrafında ticaretin geliştiği yerlerdi. Bunlardan farklı ola-
rak İstanbul'da Bizans kent dokusunun elemanları yer
almaya devam etmektedir. Bu ikili kültür ortamı içinde
Sinan mimarlık ve şehirciliğini geliştirmiştir.

Bu döneme gelinceye kadar Osmanlı İstanbul'u Fa-
tih Külliyesi ile Beyazıt Külliyesi arasında ve çevresinde
gelişmiş bir yandan da Haliç ve yamaçlarındaki ticaret
ve konut gelişmeleri güçlenmeye devam etmiştir. Bu dö-
neme kadar Beyazıt-Edirnekapı aksı gelişmiş, kentin silü-
eti ortaya çıkmıştır. Sinan bu aksı daha da belirginleş-
tirmiş, silüeti güçlendirmiş, Şehzade ve Süleymaniye Kü-
lliyesi için her yönden algılanabilen özellikte yerleri
seçmiştir. Böylece, kendiinden önceki kent dokusu ile bü-
tünleşmeyi sağlamıştır.

Sinan döneminde İstanbul 500.000 nüfuslu bir
kent olmuş ve yeni kentsel alt yapıya gereksinime belir-
ginleşmiş, var olanlar da elden geçirilerek eski-yeni alt
yapı bütünleşmesi de sağlanmıştır.

İşte bu ortamda, yeni mahalleler, yeni gelişme alan-
ları ortaya çıkmaya, kurulmaya başlanmış, Eyüp, Azap
kapı, Galatasaray, Kasımpaşa Kanuni döneminde geliş-
mişlerdir. Boğaz yerleşmeleri ve Üsküdar'da yine bu dö-
nemde gelişmeye başlamışlardır.

Toplumda ise giderek güçlenen bir vakıflaşma gele-
neği devam etmekte vakıflar yolu ile hem kentin sosyal
alt yapısı sağlanmakta, hem de vakıf bırakmak isteyenler
kentin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Saray ve
devlet büyükleri tarafından yaptırılan vakıflar, ki önemli
yapılardır, bu dönemde Sinan tarafından gerçekleştiril-
miştir. Ser Mimarını-Hassa olarak Sinan, hem kentin ge-
leşmesini, imarını denetleyecek, hem de yeni gelişmelere
yön verebilecek bir konumdadır.

Değişik yerler, imparatorluklar görme fırsatını bu-
lan Sinan, çok kısa sürede birbirinden ilginç, değişik kül-
türlerin sanat-mimarlık ürünleri kadar, oraların kent orta-
mını da görme, gözlemlene olanağını bulmuş, bunlar-
dan kendi sentezine ulaşmıştır. Sinan Romalı ve İngiliz
çağdaşlarının rönesansla getirdikleri bazı kentsel tasa-
rım ilkelerini de göz ardı etmemiş olsa gerekir (Palladio,
Bramante, Vinci, Michelangelo, Wren gibi).

Fiziki bakımdan kent dokusunun, manevi bakım-
dan ise toplumsal dokunun odak noktaları olan cami ve
külliye için seçilen yerler, yaratılan kent mekanları ve
eserlerinin kent dokusu içindeki yerleri artistik kent plan-
lama kurallarına son derece uygun olarak gerçekleştiril-
miştir. Bugün bile, büyük kentsel projeler olan üniversite
kampüsü, ya da büyük kent merkezi geliştirme projeler
olarak bildiğimiz projeler gibi, o günün külliyesi, bü-
tün birimleri arasında ve kent dokusu ile bir bütünlük sağ-
layacak şekilde tasarlanmışlardır. Sıbyan Mektebinden
Medreselerine kadar eğitim kurumları ve bunlar için ge-
rekli sosyal hizmetlerle, bu hizmetlerin kentten sağlanması,
ardında güçlü planlama kavramları olmadan gerçekleştiril-
ebilecek projeler değillerdir. Sinan işte bu 'zor' olanın
da ustasıdır.

Bugün kentsel mekan, toplumsal mekan, kişisel me-
kan diye tanımladığımız kavramlar Sinan külliyelerinde,
kervansarayların bulunduğu kent ortamlarında ve camile-
rin konumlarında görülmektedir. Sinan bryandan da var
olan kent dokusuna uymaya çalışmıştır. Eminönünde
kent in en zengin ticaret bölgesinde, Tahtakalede çarşı bü-
tünlüğü bozulmasını diye, yaptığı caminin altına bir dolu
dükkan yerleştirmiştir. Ya da, Edirne Rüstem Paşa Ker-
vansarayında olduğu gibi, bulunduğu sokak dokusuna
aykırı düşmemek için düz olmayan bir cephe hattı oluş-
turmuştur. Yaptığı külliyelerde de, daha küçük, daha zen-
gin mekanlar yaratacak şekilde düzenlemiş ve insan ölçe-
gini yakalamıştır.

sinan, diğer taraftan kentsel alt yapı tasarımına ve
kapasite hesaplarına da önem vermiş, su yolları, su ke-
merleri tasarlamış ve inşa etmiştir. Bunların bir bölümü
nü de mevcut Bizans su yolları şebekesi ile birlikte kulla-
narak, eski ile yeniyi bütünleştirmiştir. İstanbul su yol-
ları Sinan'ın planlama ve mühendislik ürünleridir.

(Devamı 7. sahifede)

SINAN'IN PLANCI YÖNÜ

Sinan aynı zamanda stratejik ve uzun dönemli plan-
lama ile uğraşmış, uzak görüşlü bir plancı olduğunda
göstermiştir. Sapanca nehrini Marmara'ya bağlayarak de-
ğirmenler, tersanelerden oluşacak bir büyük projenin de-
ğirinde yer almıştır. Başında bulunduğu teşkilat aracılığı
ile özel konut yapımı, yapı-yol ilişkilerini de denetim al-
tında tutmuş, zararlı işyerlerinin konut bölgelerinden
uzak tutulmasına özen gösterilmiştir.

Özetle, Sinan mimar olduğu kadar plancıdır da ve
plancı olarak yapı ile zemin arasındaki ilişkilerde jeomor-
foloji, topoğrafya, peyzaj, kontur, silüet, harmoni, yapı-
sal bütünleşme, görüş açısı (vista), gökyüzü hattı (skyli-
ne) gibi bugünde kullanılan planlama ilkelerini kullandı-
ğı görülmektedir. Kent formunun doğal yapıya uygunlu-
ğu, antikalik (şehir tacı), odak noktaları yaratarak geli-
şmeyi yönlendirme ilkelerinin de uygulayıcısıdır.

Sinan planlama için örgütlenme ve denetim, teknik
bilgi, yapılabirlik, ekonomi gibi modern planlama daki
ilkeleri de çalışmalarında izlemiştir. Bu bakımlardan da
Sinan büyük bir şehircidir de.

Kaynaklar:

- Aslanapa, Oktay (1971), Turkish Art and Architecture, Faber and Faber
- Goodwin, Godfrey (1971), A History of Ottoman Architecture, Thames and Hudson
- Hürriyet Gösteri (1988) Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağı, Mimarlık
- Kuban, Doğan (1970), İstanbul'un Tarihi Gelişimi, Mimarlık
- Kuran, Abdullah (1986), Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları
- Oltaylı, İber (1976), Tarihsel Evrim İçinde Mimar, Mimarlık
- Anonim (1968), Koca Sinan, 380. Ölüm Yıldönümü.